

ALENA KUČEROVÁ-RUSAŇUKOVÁ — OTOKAR ŠLAMPA

VÝVOJ PĚSTOVÁNÍ TABÁKU NA JIŽNÍ MORAVĚ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Tabák náleží mezi zemědělské plodiny o rostoucím hospodářském významu. Světová spotřeba tabákových výrobků má i přes určité kolísání a oblastní rozdíly celkově vzestupnou tendenci, což vyvolává růst poptávky po tabáku jako průmyslové surovině, jež není nahraditelná surovinami jinými. Ve světovém měřítku se tedy rozšiřují osevňovací plochy tabáku a roste jeho sklizeň.

Pro tabák jako rostlinu je charakteristická jeho neobyčejná přizpůsobivost podmínkám prostředí. Pěstování tabáku se proto mohlo rozšířit z tropů a subtropů do mírného klimatického pásu, např. až do obou dnešních německých států, do Polska, Belgie, Nizozemska, Irska a dokonce i do jižního Švédska a do jižní Kanady. Produkce kvalitnějšího tabáku předpokládá ovšem teplejší podnebí; je možno říci, že severní hranice pěstování kvalitnějšího cigaretového tabáku se zhruba kryje se severní hranicí pěstování vinné révy na naší polokouli. Pro pěstování tabáku jsou vhodné zejména lehčí, teplé, vzdušné půdy, bohaté draslíkem. Je však třeba dodat, že jednotlivé odrůdy, popř. typy tabáku se svými nároky na klimatické a půdní podmínky vzájemně dosti liší. Rozsah pěstování tabáků v chladnějších a vlhčích oblastech je nevelký a je vcelku na ústupu. Po druhé světové válce se tabák přestal pěstovat v Irsku a v Nizozemsku a počínaje rokem 1965 i ve Švédsku. Zmenšil se rozsah pěstování tabáku v Belgii a v obou německých státech. Naproti tomu se výrazně rozšířily osevňovací plochy tabáku v Kanadě a v Polsku.

Pokud jde o Československo, pěstoval se v době jeho vzniku tabák na jižním Slovensku a na jihu býv. Podkarpatské Rusi. V Českých zemích se tabák pěstoval jen pokusně. Rozsah pěstování tabáku na Slovensku se od r. 1919 zvětšoval. Maxima dosáhl v roce 1934 (celkové plochy osevu i sklizně byly shodné — 6976 ha). Nejvyšší sklizně bylo dosaženo v roce 1932 a pak znovu v r. 1937 (10 946 t tabáku — Statistické ročenky RČS, popř. Protektorátu Čechy a Morava 1934, str. 44, 1935, str. 38 a 1941, str. 157). Pěstovala se především tmavá surovina vhodná pro výrobu dýmkových tabáků. Jen v malém rozsahu se pěstoval cigaretový tabák horší kvality. Kvalitnější tabák hlavně cigaretový se dovážel z ciziny. Závislost čs. tabákového průmyslu na dovozu z ciziny byla proto v tomto období větší, než by vypývalo z pouhého porovnání velikosti domácí produkce a množství dováženého z ciziny.* Přesto je nutno podotknout, že se míra závislosti čs. předválečného tabákového průmyslu na dovozu tabáku z ciziny snižovala, a to alespoň pokud šlo o poměr mezi množstvím tabáku sklizeného v Československu a dovezeného z ciziny.

*) V letech 1920—1937 se při průměrné domácí sklizni asi 8800 t ročně dováželo (při zanedbatelném vývozu surového tabáku) v průměru asi 14 400 tun surového tabáku z ciziny za rok.

Je ironií osudu, že jedním z hlavních impulsů k obnově, popř. podstatnému rozšíření pěstování tabáku v Českých zemích bylo dočasné odtržení Slovenska od Čech a Moravy v roce 1939. V Čechách a na Moravě se tehdy projevil snahy vytvořit pro tabákový průmysl alespoň omezenou vlastní surovinovou základnu. Pěstování tabáku, prováděné na jižní Moravě pro pokusné účely v nepatrném rozsahu a s přestávkami od roku 1920 se tedy za okupace značně rozšířilo. Neznamenal žádný větší přínos pro válečné hospodářství okupantů, ale přineslo cenné zkušenosti a vytvořilo předpoklady pro rozvoj pěstování tabáku na jižní Moravě po osvobození.

Již pokusné pěstování před druhou světovou válkou v Brně-Pisárkách i jinde na jižní Moravě přineslo pozitivní výsledky. Ve větším rozsahu se tabák na jižní Moravě začíná pěstovat v roce 1940. Souhrnné číselné údaje o pěstování a sklizni tabáku na jižní Moravě v letech 1939—1945 jsou obsaženy v tab. 1.

Tab. 1. Vývoj pěstování a produkce tabáku na jižní Moravě v letech 1939—1945

Rok sklizně	Počet pěstitelských obcí	Počet pěstitelů	Sklizňová plocha v ha	Nákup tabáku včetně neupotřebitelného) v kg	Výnos v q z 1 ha
1939	3	3	2,6	4 594	17,67
1940	76	283	.	20 087	.
1941	59	295	22,1	45 310	20,50
1942	55	546	34,2	65 184	19,06
1943	71	587	33,7	36 459	10,82
1944	61	834	46,0	58 377	12,69
1945	69	1050	63,5	43 292	6,82

Prameny: léta 1939 a 1940: Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava II (1942), str. 28;

léta 1941—1945: archívní údaje Čs. tabákového průmyslu, n. p. v Kutné Hoře.

Hned v prvých poválečných letech se pěstování tabáku na jižní Moravě dále silně rozšiřovalo, a to také v pohraničí. Zatímco v roce 1945 pěstovalo tabák 1050 pěstitelů v 69 tehdejších obcích, zabývali se pěstováním tabáku v roce 1946 již 2003 pěstitelé ve 135 jihomoravských obcích.

Nejdůležitější data charakterizující vývoj pěstování tabáku na jižní Moravě a jeho výsledky v letech 1948—1968 podle okresů jsou zachyceny v tabulkách 2—4. Tabulky byly sestaveny na základě archívního materiálu uloženého na oborovém ředitelství Čs. tabákového průmyslu (ČSTP) v Kutné Hoře (léta 1948 a 1951) a ve fermentačním závodě ČSTP ve Strážnici (léta 1954—1968). Tento materiál uspořádaný podle pěstitelů bylo nutno převést na obce a okresy podle administrativního uspořádání platného k 31. 12. 1968. Poněvadž materiál za léta 1946—1953 byl méně spolehlivý, jsou pro alespoň přibližnou představu o celkovém vývoji pěstování tabáku na jižní Moravě po druhé světové válce uvedena v tabulkách pouze data za léta 1948 a 1951; od roku 1954 jsou pak v tabulkách obsaženy údaje pro každý rok až do r. 1968 včetně.

Tab. 2. Vývoj sklizňových ploch tabáku na jižní Moravě po druhé světové válce podle okresů (údaje v hektarech)

	Brno- město	Brno- venkov	Břeclav	Hodonín	Uherské Hradiště	Znojmo	Celkem
1948	0,03	14,39	119,38	112,34	2,29	57,30	305,73
1951	—	22,35	107,29	92,19	1,75	99,35 ⁿ	322,90 ⁿ
1954	—	25,24	229,65	174,79	1,86	154,41	585,95
1955	—	22,40 ⁿ	196,96	178,21	3,70	167,30	568,57 ⁿ
1956	—	21,47	189,52 ⁿ	166,20	2,57	180,92	560,68 ⁿ
1957	—	15,63	151,82 ⁿ	171,95	2,35	159,65 ⁿ	501,40 ⁿ
1958	—	12,60	125,71	203,44	0,95	121,97	464,67
1959	—	12,00	153,89	205,31	0,05	130,99	502,24
1960	—	7,00	132,61	250,59	—	92,19	482,39
1961	—	2,50	90,45 ⁿ	157,12	—	83,93 ⁿ	334,00 ⁿ
1962	—	8,00	129,60 ⁿ	220,80 ⁿ	—	115,60	474,00 ⁿ
1963	—	10,75	145,40 ⁿ	198,20 ⁿ	—	121,50	475,85 ⁿ
1964	—	5,50	153,57 ⁿ	190,83 ⁿ	—	126,46	476,36 ⁿ
1965	—	10,00	144,33 ⁿ	190,68	—	122,00	467,01 ⁿ
1966	—	5,00	147,38 ⁿ	180,92	—	124,00	457,30 ⁿ
1967	—	5,00	156,57 ⁿ	213,32	—	120,20	495,09 ⁿ
1968	—	4,00	124,93 ⁿ	143,75	—	91,00	363,67 ⁿ

n = neúplný údaj

Je nutno upozornit, že údaje uvedené v tabulkách 2—4 se většinou poněkud liší od dat uveřejněných jinde, např. ve statistických ročenkách ČSSR. Tabulky byly sestaveny na základě materiálu, v němž byly některé nevelké mezery pokud šlo o sklizňové plochy. Příčinou dalších rozdílů proti údajům zveřejněným jinde je, že tabulka 3 obsahuje pouze údaje o nákupu upotřebitelného tabáku Čs. tabákovým průmyslem. Také výnosy tabáku uvedené v tab. 4 zahrnují pouze výnosy tabáku nakoupeného, tj. upotřebitelného.

Tab. 3. Vývoj nákupu upotřebitelného tabáku na jižní Moravě po druhé světové válce podle okresů (údaje v kilogramech)

	Brno- město	Brno- venkov	Břeclav	Hodonín	Uherské Hradiště	Znojmo	Celkem
1948	19	22 264	167 480	166 265	2 613	43 538	402 179
1951	—	27 496	135 107	120 475	1 957	70 740	355 775
1954	—	26 605	282 103	210 268	2 706	180 289	701 971
1955	—	20 015	196 873	206 790	4 583	172 164	600 425
1956	—	24 488	218 714	233 784	3 553	190 435	670 974
1957	—	22 494	164 779	252 106	3 413	179 457	622 249
1958	—	15 124	152 347	282 410	915	134 365	585 161
1959	—	15 034	150 611	209 579	66	141 134	516 424
1960	—	2 678	21 273	37 692	—	15 996	77 639
1961	28	3 259	104 753	177 308	—	102 362	387 710
1962	—	12 281	172 046	276 373	—	125 975	586 675
1963	—	11 389	186 900	286 846	—	164 478	649 613
1964	—	9 121	259 225	335 613	—	210 273	814 232
1965	—	12 431	188 601	242 325	—	161 648	605 005
1966	—	7 587	257 937	293 012	—	209 978	768 514
1967	—	8 659	354 952	514 809	—	250 395	1 128 815
1968	—	4 161	276 392	322 919	—	184 055	787 527

Zatímco do roku 1947 počet obcí na jižní Moravě, v nichž se pěstoval tabák, silně vzrostl, dochází v dalších letech ke snižování počtu pěstitelských obcí. Ještě v letech 1954—1956 se tabák na jižní Moravě pěstoval asi ve 100 obcích; do roku 1964 se tento počet snížil na polovinu a zůstal pak až do roku 1968 bez větších změn. Přes pokles počtu pěstitelských obcí se rozsah pěstování i množství tabáku sklizeného na jižní Moravě zprvu ještě zvětšovaly, a to téměř až do poloviny padesátých let. Svého prvního vrcholu dosáhlo pěstování tabáku na jižní Moravě v roce 1954, kdy Čs. tabákový průmysl nakoupil z této oblasti celkem 702 t tabáku, sklizeného z plochy 587 ha. Jen o málo menší byl rozsah pěstování a nákup tabáku na Moravě v obou letech následujících.

V prvních letech po druhé světové válce se pěstování tabáku věnovali většinou drobní pěstitelé na malých plochách. Vedle nich začaly tabák pěstovat ve větším měřítku i některé státní statky, zejména statky v Čejčci a ve Valticích; později k nim přistoupila i nově vznikající JZD. Přesto se ještě v první polovině padesátých let uplatňovali v pěstování tabáku na jižní Moravě především drobní pěstitelé.

Ve druhé polovině padesátých let nastávají v pěstování tabáku na Moravě významné změny. Dochází ke koncentraci pěstování tabáku, a to především v závodech socialistického sektoru. Klesá tedy počet pěstitelů i obcí, v nichž se tabák pěstuje, průměrná výměra osevni plochy připadající na jeden zemědělský závod se postupně zvětšuje. Pěstování tabáku se začínají zabývat pouze ty zemědělské závody, jež pro to mají potřebné předpoklady. Situace v pěstování tabáku na jižní Moravě se tedy v průběhu druhé poloviny padesátých let postupně stabilizuje, i když za cenu určitého zmenšení celkové osevni plochy i sklizně tabáku.

Soustředění pěstování tabáku do menšího počtu zemědělských závodů, jež by pěstovaly tabák pravidelně na větší ploše, bylo nutné i z hlediska úpravy sklizeného tabáku, tj. jeho sušení. Čs. tabákový průmysl nakupuje od pěstitelů výhradně tabák sušený. Sušení tabáku po sklizni se provádí především dvojím způsobem:

1. způsobem přirozeným, tj. buď na slunci nebo v našich podmínkách přirozeně teplým vzduchem ve stínu, tedy vzdušných sušárnách,
2. způsobem umělým, tj. v uměle vyhříváných (teplovzdušných), popř. klimatizovaných sušárnách. Při umělém sušení dochází k urychlení výparu vody z listů i k urychlení biochemických změn v listech.

Některé odrůdy (popř. typy) tabáku si v našich klimatických podmínkách umělé sušení přímo vyžadují, hlavně tabáky cigaretové, u nichž je žádoucí kyselá reakce kouře. Tato reakce závisí jednak na odrůdě, jednak na způsobu (konkrétně na rychlosti) sušení. Umělé sušení vyžadují zejména tabáky viržinské.

Za druhé světové války a v období následujícím bezprostředně po osvobození se na jižní Moravě pěstovaly v prvé řadě odrůdy, jež se osvědčily již před válkou na Slovensku a které poskytovaly především tabák dýmkový a dále tabák vhodný pro výrobu levných druhů cigaret. Tento tabák se sušil z největší části přirozeným způsobem, tj. ve vzdušných sušárnách, jež si jednotliví pěstitelé sami zřizovali. Nejvíce takových malých vzdušných sušáren vzniklo v letech 1946—1948, a to hlavně na Strážnicku a Hodonínsku, v Divákách, Kloboukách, Tvrdonicích i jinde. Zemědělci, kteří neměli speciální sušárny, sušili tabák v provizorně k tomu upravených prostorách hospodářských budov, na půdách apod.

Po druhé světové válce se na jižní Moravě rozšířilo i pěstování některých odrůd poskytujících poněkud kvalitnější cigaretový tabák. V souvislosti s tím se postupně přešlo k sušení umělým způsobem, a to i odrůd, jež tento způsob sušení nutně nevyžadují (např. tabáky typu Burley, jejichž pěstování se na

Moravě zvláště silně rozšířilo; jde o tabák s neutrální reakcí kouře, vhodný jako příměs do cigaretových směsí).

S výstavbou umělých sušaren, a to především v zemědělských závodech socialistického sektoru, se na jižní Moravě začalo ve větším rozsahu v roce 1948, kdy byly postaveny zejména velkokapacitní sušárny na státních statcích v Čejčích a ve Valticích; v témže roce vznikla i sušárna Čs. tabákové režie ve Strážnici. Nejvíce umělých sušaren tabáku se na jižní Moravě vybudovalo v letech 1952 a 1953. Zatímco se ještě v roce 1951 většina tabáku sklizeného na Moravě sušila přirozeným způsobem, převládlo v následujících letech již sušení v umělých sušárnách. Jakmile se na Jižní Moravě přešlo k umělému sušení tabáku, stává se v každém zemědělském závodě předpokladem pěstování tabáku ve významnějším rozsahu i vlastní umělá sušárna: kapacita sušárny určuje v podstatě i plochu, na níž se pak tabák víceméně pravidelně pěstuje.

Sušený tabák, nakoupený od zemědělských závodů, vyžaduje ovšem další zpracování, v první řadě fermentaci. Tabák pěstovaný na Moravě za druhé světové války a těsně po válce se odvázel k fermentaci do tabákové továrny v Hodoníně. V roce 1947 byl ve Strážnici zřízen úřad nákupu tabáku, dnešní fermentační závod Čs. tabákového průmyslu, jediný závod tohoto druhu v ČSR, který organizuje pěstování a provádí nákup i prvotní zpracování nakoupeného tabáku pro celou jižní Moravu a pro přilehlé území slovenského okresu Senica.

V roce 1960, kdy bylo pěstování tabáku na jižní Moravě po dvaceti letech složitého vývoje prakticky stabilizováno, postihla tabákové kultury v Československu poprvé peronospora tabáku. Jde o chorobu způsobovanou houbou *Peronospora tabacina* Adam. Tabákové kultury na jižní Moravě byly peronosporou postiženy do té míry, že nákup upotřebitelného tabáku poklesl v r. 1960 na pouhých 15 % nákupu z r. 1959, ačkoliv osevní plocha byla v roce 1960 větší než v roce předcházejícím. Pěstování tabáku přineslo tedy v roce 1960 pěstitelům velké ztráty, což se projevilo i v dalším vývoji pěstování tabáku na jižní Moravě. Řada pěstitelů (zejména drobných) přestala tabák pěstovat vůbec, jiní pěstování

Tab. 4. Vývoj hektarových výnosů upotřebitelného tabáku na jižní Moravě po druhé světové válce podle okresů (údaje v q/ha)

	Brno- město	Brno- venkov	Břeclav	Hodonín	Uherské Hradiště	Znojmo	Celkem
1948	6,33	15,47	13,92	14,80	11,41	7,60	13,11
1951	—	12,30	12,59	13,07	11,18	7,09 ^b	11,01 ^b
1954	—	10,54	12,28	12,03	14,55	11,68	11,98
1955	—	8,89 ^b	10,00	11,60	12,39	10,29	10,56 ^b
1956	—	11,41	11,53 ^b	14,07	13,83	10,53	11,96 ^b
1957	—	14,39	10,85 ^b	14,66	14,52	11,22 ^b	12,40 ^b
1958	—	12,00	12,11	13,88	9,63	11,02	12,59
1959	—	12,53	9,79	10,21	13,20	10,77	10,28
1960	—	3,83	1,60	1,50	—	1,74	1,61
1961	—	13,04	11,57 ^b	11,29	—	12,19	11,61 ^b
1962	—	15,35	13,26 ^b	12,51 ^b	—	10,90	12,37 ^b
1963	—	10,59	12,85 ^b	14,47	—	13,54	13,65 ^b
1964	—	16,58	16,86 ^b	17,58 ^b	—	16,63	17,08 ^b
1965	—	12,43	13,06 ^b	12,71	—	13,25	12,95 ^b
1966	—	15,17	17,49 ^b	16,20	—	16,93	16,80 ^b
1967	—	17,32	22,66 ^b	24,13	—	20,83	22,80 ^b
1968	—	10,40	22,12 ^b	22,46	—	20,23	21,65 ^b

b = bez údajů za obce s neúplnými daty

tabáku omezili. V dalších letech, po zavedení ochranných opatření, především preventivního postřiku, omezení odrůd náchylných k této chorobě a zavedení odrůd odolnějších, se pěstování tabáku na Moravě opět rozšířilo, nedosáhlo však již předchozího rozsahu. Naproti tomu množství nakoupeného tabáku dosáhlo již v letech 1962 a 1963 úrovně z druhé poloviny padesátých let, a to v důsledku rostoucích výnosů. Růst výnosů pak dále pokračoval; v letech 1966—1968 se na jižní Moravě jako celku dosáhlo nejvyššího průměrného hektarového výnosu tabáku vůbec. Zejména vysoký výnos (v průměru kolem 22,8 q/ha upotřebitelného tabáku za celou jižní Moravu) přineslo pěstování tabáku v roce 1967, kdy se také na Moravě nakoupilo dosud největší množství upotřebitelného tabáku (1129 t).

Podíl Moravy na celostátní sklizni tabáku v období po druhé světové válce značně kolísal. Svého prvního vrcholu (8,5 % celostátní sklizně) dosáhl v roce 1959, pak se přechodně snížil (v r. 1960 v důsledku peronosporové kalamity, jež postihla Moravu daleko více než Slovensko, činil pouze 2,4 %), rychle se však zvýšoval a v letech 1962—1967 neklesl pod 8,4 %. Nejvyššího podílu na celostátní sklizni tabáku (11,8 %) dosáhla Morava v roce 1965. Za celé období 1945—1968 byl celkový podíl Moravy na sklizni tabáku v Československu 6,6 %. Tento podíl je vyšší nežli podíl Moravy na celostátní osevní ploše tabáku za totéž období (6,1 %), a to v důsledku vyšších průměrných hektarových výnosů tabáku na Moravě než na Slovensku. (Průměrný hektarový výnos tabáku za období 1945—1968 byl na Moravě 13,0 q, na Slovensku jen 11,8 q).

V desetiletí 1959—1968 byl průměrný podíl Moravy na celostátní sklizni tabáku 8,5 %. Uvážíme-li, že v tomto desetiletí kryla tuzemská produkce co do množství v průměru asi třetinu celkové potřeby surového tabáku v Československu, činil podíl Moravy na krytí celostátní potřeby tabáku necelá 3 %.

Charakterizovat stručně a přitom výstižně vývoj geografického rozšíření pěstování tabáku na Moravě je úkol nesnadný, a to jednak pro neúplnost podkladů zejména za léta 1945—1953, především však pro neustálé změny v tomto rozšíření. Možnost pěstovat tabák (s výjimkou pěstování pokusného) se omezovala již počínaje obdobím okupace na okresy a obce, jejichž seznam byl pro každý rok vyhlášován. Při sestavování tohoto seznamu se vycházelo zřejmě z přírodních podmínek pro pěstování tabáku a ze zkušeností získaných s tímto pěstováním v různých okresech a obcích. Tak např. pro rok 1948 bylo vyhláškou ministerstva zemědělství povoleno pěstovat tabák v těchto soudních okresech tehdejší země Moravskoslezské: Uh. Hradiště, Uh. Ostroh, Uh. Brod, Strážnice, Hodonín, Kyjov, Ždánice, Klobouky, Hustopeče, Židlochovice, Břeclav, Mikulov, Pohořelice, Mor. Krumlov, Jaroslavice a Znojmo. Toto vymezení bylo ovšem značně schematické.

O splehlivější vymezení s příhodnými podmínkami pro pěstování tabáku v Československu se pokusil v letech 1953—1954 kolektiv pracovníků Výzkumného ústavu tabákového průmyslu pod vedením Ing. K. Škuly a Ing. J. Balcara, který provedl rajonizaci pěstování tabáku v Československu. Jižní Morava jako jedna z čs. produkčních oblastí tabáku byla z hlediska pěstování tabáku rozdělena na 4 rajóny a ty opět na celkem 14 podrajónů. Omezený rozsah tohoto článku nám nedovoluje zabývat se touto rajonizací podrobněji. V souvislosti s rajonizací zemědělské výroby, na níž pracovaly ve druhé polovině padesátých let zejména výzkumné ústavy zemědělské ekonomiky v Praze a Bratislavě, byla tato rajonizace tabáku dále doplněna, a to především o zóny vhodnosti pěstování cigaretových a doutníkových tabáků. Pokud vím je nám známo, nebyly tyto zóny dokumentovány kartograficky.

Na základě výsledků rajonizace byly vypracovány i návrhy na výhledové osevní plochy tabáku pro rok 1960, rozvržené na tehdejší kraje a okresy. Je zajímavé, že se přitom počítalo s relativně větším růstem osevních ploch tabáku na Moravě nežli na Slovensku (na Moravě se celková plocha tabáku měla rozšířit z 603 ha v r. 1954 na 900 ha v r. 1960, zatímco na Slovensku z 9 623 ha na 10 013 ha).

Ve skutečnosti však na Moravě po r. 1954 došlo ke zmenšení celkové osevní plochy tabáku, která pak již v žádném případě z dalších let nedosáhla ani velikosti z r. 1954. Ani v dalším vývoji geografického rozmístění pěstování tabáku na jižní Moravě se výsledky rajonizace valně neprojevíly.

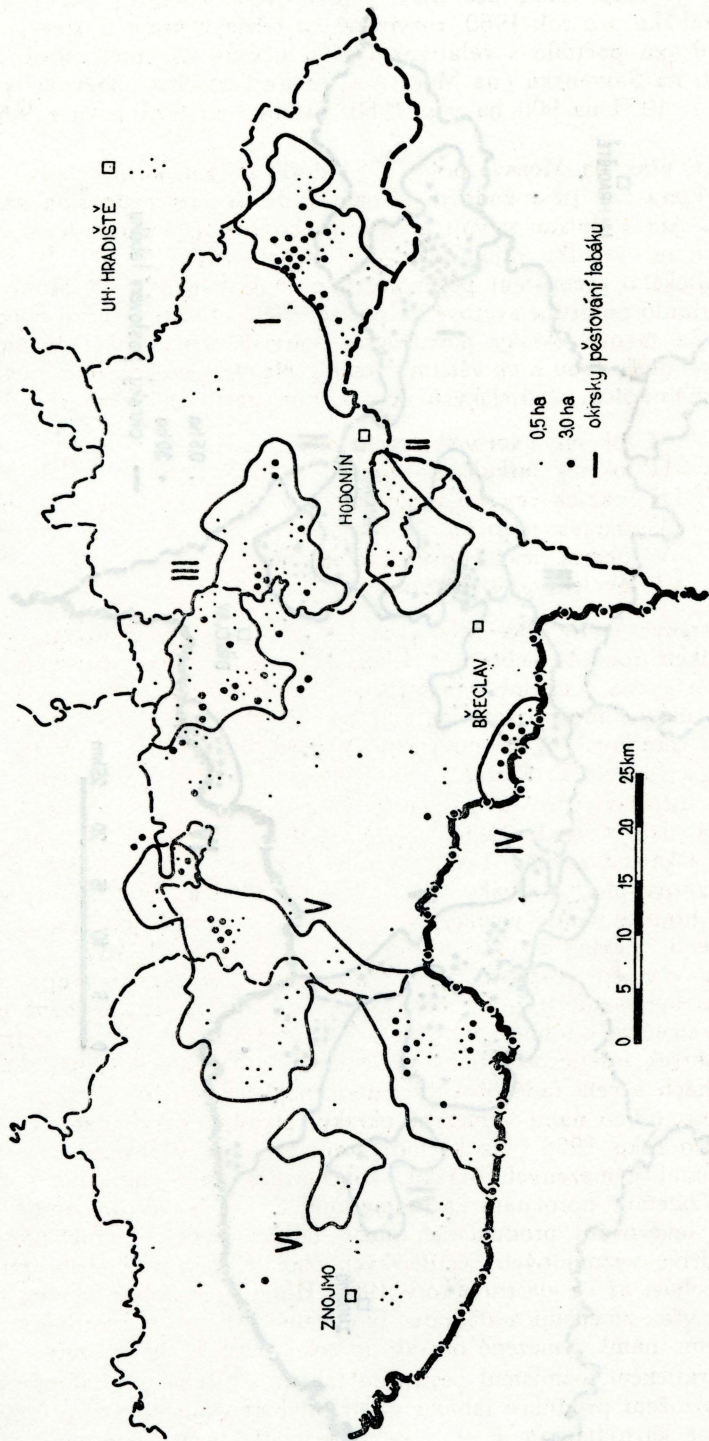
Podle geografického rozmístění pěstování a produkce tabáku na Moravě, jak se postupně vyvinulo po druhé světové válce, lze v této oblasti vymezit 6 pěstitelských okrsků. Za takové okrsky považujeme souvislé území obcí, v nichž se tabák pěstoval po delší dobu a ve větším rozsahu. Nazvali jsme je podle významnějších, popř. známějších pěstitelských obcí k nim patřících. Jsou to:

- I. okrsek *vnorovsko-strážnický*,
- II. okrsek *mikulčicko-týnecký*,
- III. okrsek *čejčsko-šitbořický*,
- IV. okrsek *valtický*,
- V. okrsek *hrušovansko-pohořelický*,
- VI. okrsek *těšeticko-borotický*.

Mimo tyto okrsky zůstaly obce nebo jejich skupiny, na jejichž území se tabák pěstoval v nevelkém rozsahu nebo po krátkou dobu. Z nich jsou rozsahem pěstování a jeho výsledky na poněkud významnějších místech obce, jež pro jejich izolovanou polohu nebylo možno zahrnout do nejbližších okrsků. Jsou to Bulhary a Šakvice v okr. břeclavském, Kunovice a Ostrožská Nová Ves v okrese uhersko-hradištském a Plaveč, Tvořihráz a Nový Šaldorf v okr. znojenském.

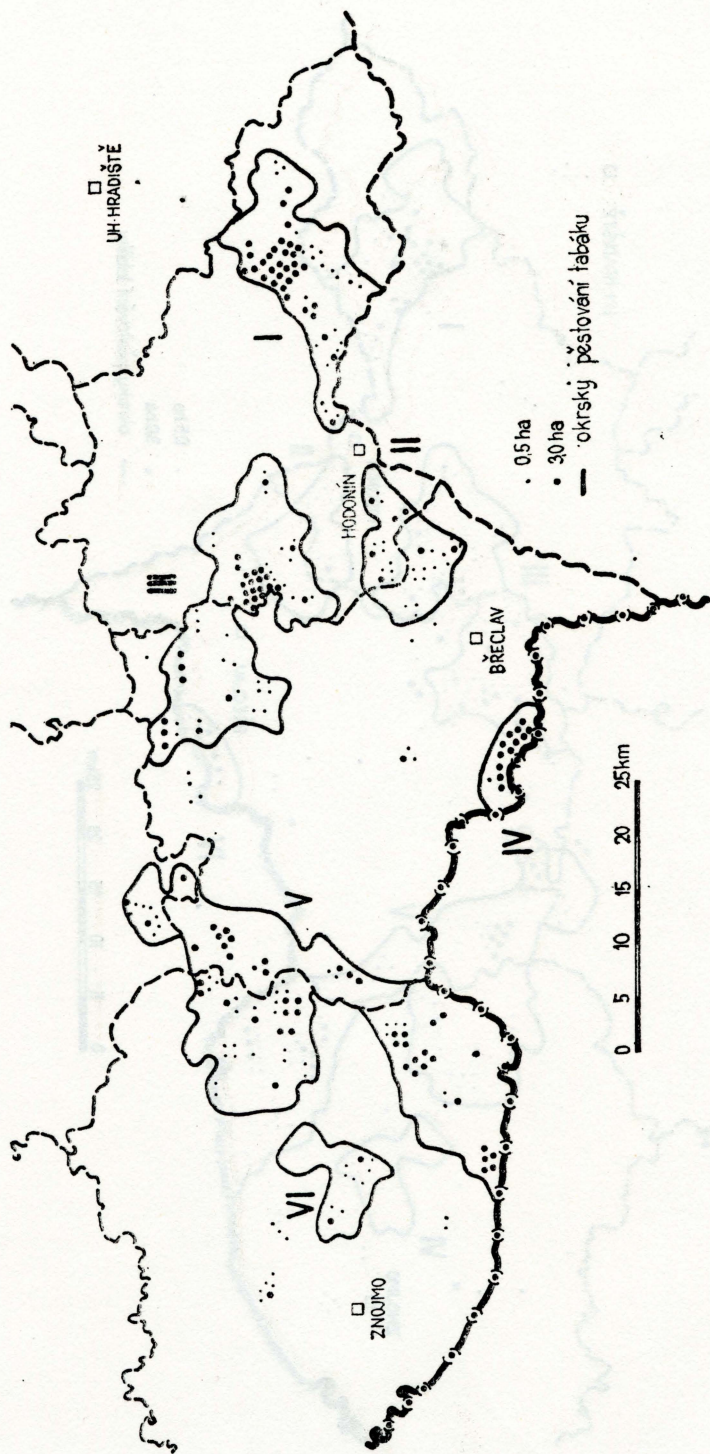
Pro alespoň částečnou představu o geografickém rozmístění pěstování a produkce tabáku na jižní Moravě a jejich vývoji po druhé světové válce jsou k naší práci připojeny 4 kartodiagramy. Na prvních třech z nich jsou bodovou metodou znázorněny sklizňové plochy tabáku v letech 1948, 1958 a 1968; současně jsou zde zakresleny i hranice námi vymezených pěstitelských okrsků, jež jsou označeny římskými číslicemi, shodně s výše uvedeným očíslováním. I když jde pouze o jakési průřezy vývojem rozmístění pěstování tabáku, zatímco postupný vývoj tohoto rozmístění byl složitější, je i z těchto kartodiagramů apatna zejména postupující územní koncentrace tohoto pěstování. Z kartodiagramu č. 1 je zřejmo, že v r. 1958 byl okrsek těšeticko-orotický ještě nerozvinut. Zato se tabák pěstoval na malých plochách v celé řadě obcí dnešního znojenského, břeclavského a hodonínského okresu mimo námi vymezené okrsky, podobně jako misty na Uherskohradištsku. Do roku 1958 (viz kartodiagram č. 2) se pěstování soustředilo především do námi vymezených okrsků; koncentrace však pokračuje i uvnitř těchto okrsků. Vzájemné porovnání kartodiagramů č. 2 a 3 pak umožňuje pozorovat i celkové omezování produkčních ploch tabáku nebo i zánik pěstování tabáku v řadě dříve významných pěstitelských obcí. K nejzávažnějším změnám tohoto druhu dochází až ve vlastním roce 1968. Hlavní pěstitelské okrsky zůstávají, fakticky se však zmenšují a slábnou. Izolované ostrůvky jednotlivých pěstitelských obcí mimo námi vymezené okrsky do roku 1968 téměř zmizely.

Obraz o geografickém rozmístění pěstování tabáku je třeba doplnit přehledem geografického rozložení produkce tabáku upotřebitelného tabákovým průmyslem. Proto připojujeme kartodiagram č. 4, v němž je podle obcí znázorněno celkové

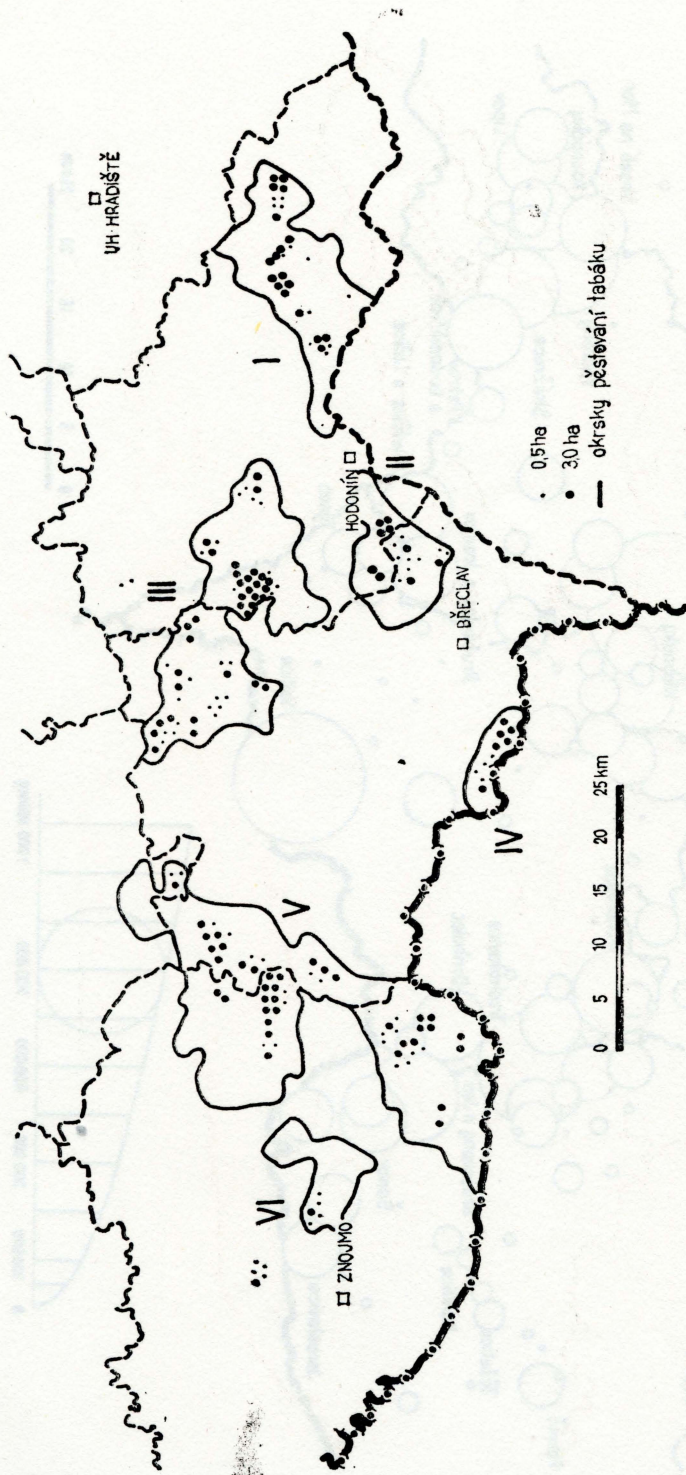

1. Rozšíření pěstování tabáku na jižní Moravě v roce 1948.

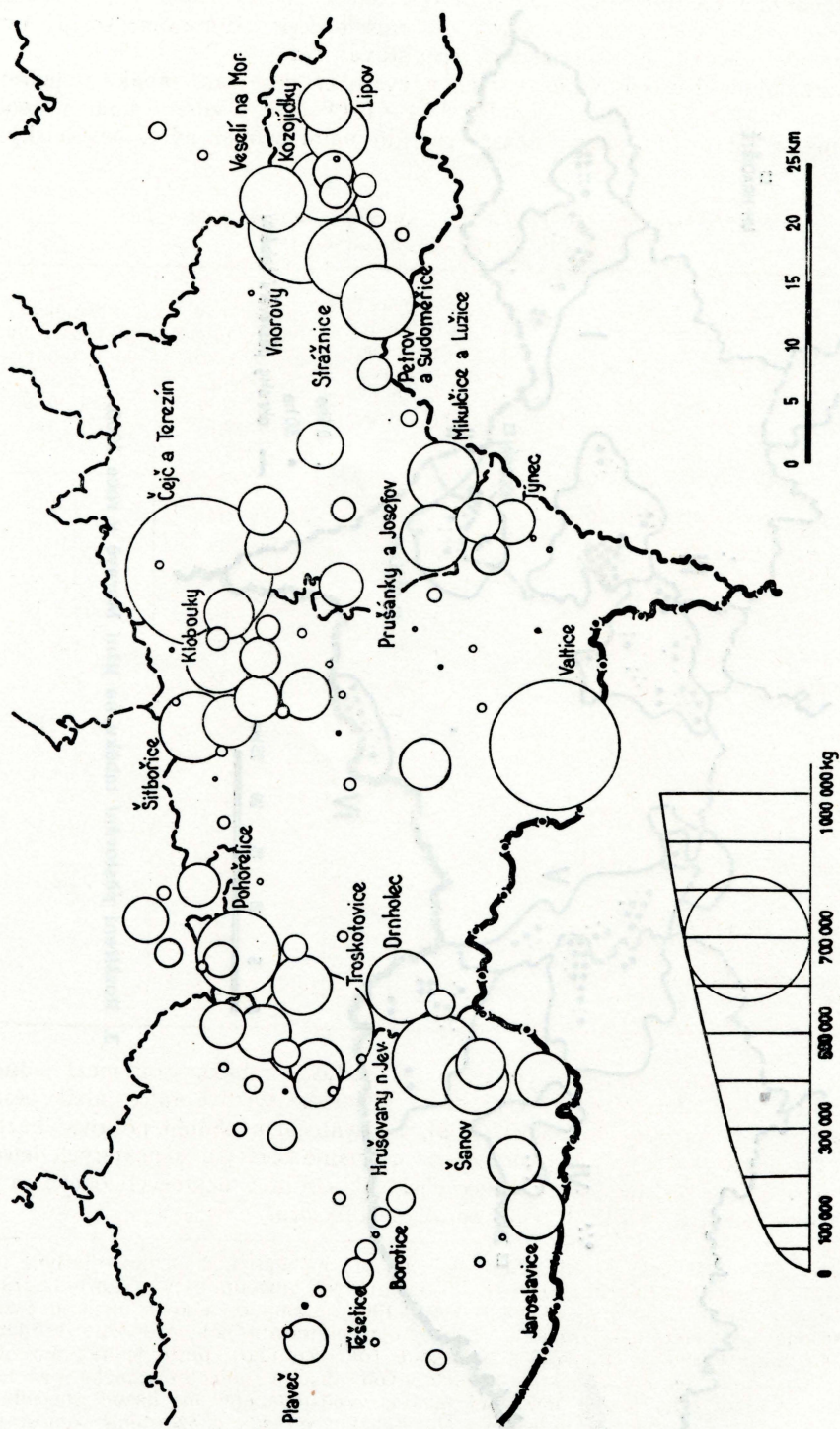

2. Rozšíření pěstování tabáku na jižní Moravě v roce 1958.

3. Rozšíření pěstování tabáku na jižní Moravě v roce 1968.

4. Celkový nákup průmyslově upotřebitelného tabáku za období 1954—1968 podle obcí.

množství tabáku nakoupeného na Moravě v letech 1954—1968, což umožňuje vyhnout se určitému zkreslení, k němuž by muselo dojít, kdybychom se při tomto znázornění omezili jen na některá jednotlivá léta.*

Základní údaje charakterizující rozsah a výsledky pěstování tabáku v jednotlivých pěstitelských okrscích za období 1954—1968 jsou uvedeny v ta. 5, spolu s obdobnými údaji pro území nezařazené do námi vymezených pěstitelských okrsků.

Tab. 5. Pěstování tabáku na jižní Moravě v letech 1954—1968 podle pěstitelských okrsků

Území	Průměrná sklizňová plocha tabáku za 1 rok období 1954—1968 (v ha)	Průměrný nákup tabáku za 1 rok období 1954—1968 (v kg)	Průměrný hektarový výnos tabáku za období 1954—1968 (v q)
I. Okrsek vnorovsko-strážnický	97,60	134 767	13,8
II. Okrsek mikulčicko-týnecký	36,92	161 689	12,0
III. Okrsek čejčsko-šitbořický	122,79	44 265	13,2
IV. Okrsek valtický	31,73	49 059	15,5
V. Okrsek hrušovansko-pohořelický	162,48	213 937	13,2
VI. Okrsek těšeticko-borotický	8,90	7 694	8,6
Zbývající obce správního okresu Uherské Hradiště	0,77	1 016	13,2
Zbývající obce správního okresu okresu Hodonín	0,22	445	20,2
Zbývající obce správního okresu okresu Břeclav	10,14	11 933	11,8
Zbývající obce právního okresu okresu Brno-venkov	0,35	338	9,7
Zbývající obce právního okresu okresu Znojmo	8,72	8 385	9,6

Velké rozdíly co do rozsahu pěstování a produkce tabáku jsou mezi jednotlivými obcemi na jižní Moravě, v nichž se po druhé světové válce tabák pěstoval. Zatímco se v některých obcích tabák v poválečném období pěstoval každoročně nebo téměř každoročně, pěstoval se ve většině obcí jen v některých letech. Také celková rozloha, na níž se tabák pěstoval, činila v některých obcích a letech desítky hektarů, v jiných však pouze několik arů.

*) Období 1954—1968 jsme zvolili proto, že jsme pro ně měli k dispozici relativně nejpůlnější a nejspolehlivější podklady. Z technických důvodů byly v kartodiagramu vynechány obce, v nichž se v letech 1954—1968 nakoupilo celkově méně než 1000 kilogramů upotřebitelného tabáku. V použitém materiálu nebylo možno vzájemně rozlišit údaje pro obce Dyjákovice a Hrádek (okr. Znojmo), proto je nákup z obou obcí znázorněn jedinou značkou. Z obdobných důvodů zahrnuje značka pro Hrušovany n. Jev. také menší množství tabáku vypěstovaného na území sousedního Šanova; většina v Šanově vypěstovaného tabáku je však znázorněna samostatně.

V okrsku *vnorovsko-strážnickém* vynikla v pěstování tabáku vedle Vnorov (s celk. nákupem 581 t za období 1954—1968) ještě Strážnice, dále Petrov se Sudoměřicemi**, Kozojídky, Veselí n. Mor., Lipov a Louka. Obě posledně jmenované obce vynikají vysokými výnosy tabáku (v Lipově činil průměrný výnos za léta 1954—1968 15,8 q/ha!).

V okrsku *mikulčicko-týneckém* se vypěstovalo nejvíce tabáku v Mikulčicích s Lužicemi (177 t upotřebitelného tabáku za léta 1954—1968), v Prušánkách s Josefovem a v Týnci.

Čejč v okrsku *čejčsko-šitbořickém* je rozsahem pěstování a sklizní tabáku mezi obcemi na Moravě na prvním místě. Celkový nákup tabáku z Čejče (spolu s Terezínem, jehož podíl však není velký) činil za léta 1954—1968 986 t. Dalšími obcemi s rozsáhlým pěstováním tabáku jsou zde zejména Šitbořice a Klobouky.

Druhou nejvýznamnější jihomoravskou obcí za Čejčí, pokud jde o produkci tabáku, jsou *Valtice* (736 t nakoupeného tabáku).

Rozlehlý okrsek *hrušovansko-pohořelický*, ležící na rozhraní okresů břeclavského a znojemského a zasahující také do jižní části okresu Brno-venkov, jsme nazvali podle známějších obcí Hrušovan n. Jev. a Pohořelice. Rozsahem pěstování a nákupu tabáku jsou zde však na prvním místě Troskotovice (celkový nákup 552 t tabáku za léta 1954—1968 při vysokém průměrném výnosu 17,7 q/ha), teprve za nimi následují Hrušovany n. Jev. (s celkovým nákupem 361 t tabáku) a Pohořelice (s nákupem 323 t). Ve velkém rozsahu se v období 1954 až 1968 tabák pěstoval i v Drnholci, Šanově a Vlasaticích.

V malém okrsku *těšeticko-borotickém*, který by bylo lze považovat i za pouhý výběžek okrsku hrušovansko-pohořelického, se tabák pěstuje ve významnějším rozsahu jen v obou obcích, podle nichž byl okrsek nazván.

Velmi složitá je otázka reálných perspektiv pěstování tabáku na jižní Moravě, a to i pokud jde o blízkou budoucnost.

V prvé řadě je obtížné odhadnout budoucí vývoj celkové potřeby surového tabáku v Československu. Celková spotřeba fermentovaného tabáku na 1 obyvatele staršího 15 let se kupodivu podstatněji nemění (podle Statistických ročenek ČSSR činila v r. 1937 1,9 kg, stejně jako v některých letech poválečných, například v letech 1956, 1959 a 1965; celkově kolísala tato spotřeba v letech 1953—1968 v rozmezí 1,9—2,1 kg ročně). Celková spotřeba tabáku, resp. tabákových výrobků měla ovšem v témže období přes určité kolísání zřetelně vzestupnou tendenci. Současně však výrazně rostl dovoz tabákových výrobků z ciziny. Je otázka, jak se bude vyvíjet podíl tabákových výrobků vyrobených v Československu na celkové spotřebě těchto výrobků v ČSSR dále.

Problém perspektiv pěstování tabáku v Československu (a tedy i na jižní Moravě) je ovšem spjat i s otázkou kvality tabáku v Československu vypěstovaného. V souvislosti se silným růstem spotřeby cigaret na úkor ostatních tabákových výrobků se naše zemědělství muselo po druhé světové válce zaměřit (na rozdíl od období předcházejícího) především na pěstování odrůd poskytujících kvalitnější cigaretový tabák. Na jižní Moravě se začaly ve větší míře pěstovat zejména odrůdy poskytující tabák typu Burley. Pěstování viržinských, popř. poloviržinských tabáků, jež se dnes u nás jeví jako zvlášť potřebné, se na Moravě dosud

---

***) V případech sloučení JZD obcí, jež zůstaly administrativně rozděleny, nebylo pro dobu po sloučení těchto JZD vždy možno v základním materiálu přesně rozlišit údaje pro každou z obou obcí. Proto v takových případech uvádíme v kartodiagramu č. 4 i zde údaje pro obě obce souhrnně.

významněji neujalo, a to především pro nezáměr ze strany pěstitelů, jimž se jejich pěstování nejevilo jako dostatečně výhodné z hlediska ekonomického.

Ještě závažnějším problémem, který do budoucna ohrožuje pěstování tabáku na jižní Moravě, je vysoká náročnost tabáku na materiální zabezpečení jeho pěstování a sušení a především na množství práce. Jestliže umělé sušárny tabáku jako největší dlouhodobé investice do pěstování tabáku byly (zpravidla se státní subvencí) na jižní Moravě již vybudovány, jeví se dnes jako nejzávažnější problém vysoká pracnost pěstování tabáku. Jestliže např. pěstování obilí na ploše 1 ha vyžaduje v průměru celkem 50–60 pracovních hodin a pěstování cukrovky 350–450 hodin, pak pro vypěstování tabáku (včetně všech prací zajišťovaných pěstitelem až po odvoz tabáku k nákupu) na 1 ha je nutno počítat s 1800–3500 pracovními hodinami (podle stupně mechanizace a hektarového výnosu — K. Škula a kol., 1966, str. 91). Není tedy divu, že při rostoucím nedostatku pracovních sil se v mnoha zemědělských závodech na jižní Moravě s delší tradicí v pěstování tabáku i s potřebnými zkušenostmi a technickým vybavením projevuje snaha od pěstování tabáku upustit. Řada závodů tak již učinila. Z tradičních významných pěstitelů tabáku, kteří především pro nedostatek pracovních sil v letech 1964–1968 přestali pěstovat tabák, je možno uvést Státní statek Veselí n. M. (od r. 1968) a JZD Čejkovice (rovněž od r. 1968) v okr. Hodonín, státní statky Šumice (od r. 1965) a Jaroslavice (od r. 1967) v okr. Znojmo. JZD Brumovice v okr. Břeclav (od r. 1966), JZD Medlov (od r. 1964) a Státní statek Židlochovice na hospodářství v Ledcích v okr. Brno-venkov (od r. 1966). Některé další zemědělské závody plochy tabáku značně omezily.

Po roce 1968 zaniklo pěstování tabáku v dalších zemědělských závodech a obcích. Zatímco se v r. 1968 tabák na jižní Moravě pěstoval ve 49 obcích na ploše 364,7 ha, uzavřelo na rok 1970 s Čs. tabákovým průmyslem smlouvu na pěstování tabáku pouze 29 JZD a 3 státní statky (celkem v 31 obcích na celkové ploše 335 ha). Smlouvu neuzavřel např. Státní statek Valtice, který obdržel od Státní památkové péče výpověď z prostor valtického zámku, v nichž byla umístěna druhá největší sušárna tabáku na Moravě, dále Státní statek Pochořelice, školní statek v Žabčicích (okr. Brno-venkov) a JZD Lipov (okr. Hodonín). Některé zemědělské závody přestaly pěstovat tabák již počínaje r. 1969 (např. JZD Hrušky, Mor. Nová Ves a Týnec v okr. břeclavském). Úbytek ploch pro pěstování tabáku, který tím nastal, byl jen zčásti nahrazen rozšířením ploch tabáků v zemědělských závodech jiných.

Závěr

Dosavadní zkušenosti s pěstováním tabáku na jižní Moravě od roku 1945 ukázaly, že zde jsou pro toto pěstování příhodné přírodní podmínky. V řadě jihomoravských zemědělských závodů byly pro pěstování tabáku získány cenné zkušenosti. Značným nákladem zde byly vybudovány sušárny tabáku. Dobré předpoklady pro pěstování tabáku na jižní Moravě se projevily také tím, že průměrné hektarové výnosy tabáku za poválečné období jako celek i ve většině jednotlivých let byly zde vyšší než na Slovensku. Rozsah pěstování a velikost sklizně tabáku se však na Moravě v posledních letech snižují. Je reálné nebezpečí, že tento vývoj bude v nejbližších letech dále pokračovat. Vedle nedostatku pracovních sil a některých příčin dalších mají na nepříznivý vývoj pěstování tabáku na Moravě zřejmý vliv i faktory ekonomické. V době, kdy na jižní Moravě dochází k omezování pěstování tabáku, můžeme v téže oblasti pozorovat značný růst rozlohy vinic, nově zakládaných zemědělskými závody socialistického sektoru. Vinná réva patří, stejně jako tabák, mezi zemědělské plodiny velmi náročné

na množství práce; její pěstování na rostoucích plochách je však na rozdíl od tabáku za současných podmínek zřejmě ekonomicky výhodné i přes prohlubující se nedostatek pracovních sil.

Bylo by proto podle našeho názoru třeba komplexně posoudit celý okruh otázek spojených s perspektivami pěstování tabáku v Československu obecně a na jižní Moravě zvláště. Jakékoliv odklady v řešení těchto otázek (včetně otázek geografického rozmístění pěstování tabáku) by mohly podle našeho názoru způsobit československému hospodářství značné škody.

Literatura

1. BALCAR J. — ŠKULA K. (1953): Pestovanie cigaretoových tabakov. — 238 str., Štátné pôdohospodárske nakladateľstvo, Bratislava.
2. — (1954): Rajonizácia tabaku v ČSR. Pôdohospodárstvo I:38—59. Bratislava.
3. BAXA F. (1950): Tabak. — 127 str., Oráč, Bratislava.
4. Bulletin tabakového priemyslu. — Výskumný ústav tabakového priemyslu, Báb (různé ročníky a čísla).
5. CHMELAR F. — ŠIMON J. (1923): Zkoušení tabákových odrůd v roce 1922. — 33 str. Mor. zemský výzkumný ústav zemědělský, Brno.
6. CHMELAR F. (1941): Výsledky pěstování a umělého sušení tabáku na Moravě v r. 1940. — 62 str., Česká akademie zemědělská, Praha.
7. Production Yearbook. — FAO, Rome (různé ročníky).
8. Rajonizace zemědělské výroby v ČSR (1960). — 748 str., Státní zemědělské nakladatelství, Praha.
9. Rajonizácia tabaku (1956). — Bratislava.
10. RUSAŇUKOVÁ A. (1970): Vývoj pěstování tabáku na jižní Moravě po druhé světové válce. — 69 str. a příl. Dipl. práce. Ved. doc. dr. Šlampa, CSc. Katedra geografie PF UJEP, Brno.
11. Sborník prác o tabaku (1955). Ved. red. E. Špaldon. — 295 str., Slovenská akadémia vied, Bratislava.
12. Statistická ročenka ČSSR. — Orbis, Stát. nakl. techn. literatury, Alfa, Praha (různé ročníky).
13. Statistická ročenka RČS (popř. Protektorátu Čechy a Morava). — Stát. úřad statistický, Praha (různé ročníky).
14. ŠKULA K. a kol. (1966): Praktická příručka pro pestovatele tabaku. — 98 str., Ústřední výzkumný ústav potravinářského průmyslu, Praha.
15. Trade Yearbook. — FAO, Rome (různé ročníky).
16. VÁŠA F. (1948): Stručný návod na pěstování tabáku. — 51 str., Syndikát papriky, Brno.
17. VRBENSKÝ V. (1948): Vliv vnějších činitelů na kvalitu tabáku. — 21 str., Československá tabáková režie, Praha.

DIE ENTWICKLUNG DES TABAKBAUES IN SÜDMÄHREN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Seit der Gründung der Tschechoslowakischen Republik im Jahre 1918 bis zum Ausbruch des zweiten Weltkrieges wurde auf heutigem tschechoslowakischen Staatsgebiet Tabak in größerem Umfang nur in südlichen Gebieten der Slowakei angebaut. Die in manchen Orten Südmährens seit 1920 intensiv geführten Versuche haben jedoch klar gezeigt, daß hier die für den Tabakbau erforderlichen natürlichen Bedingungen auch vorhanden sind.

In größerem Umfang kam es zum Tabakbau in Südmähren während des zweiten Weltkrieges. Der wirkliche Aufschwung des Tabakbaues in Südmähren beginnt aber erst in den ersten Nachkriegsjahren. Während sich anfangs dem Tabakbau hauptsächlich zahlreiche kleine Anbauer widmeten, konzentriert sich in den fünfziger Jahren der Tabakbau in einer viel geringeren Anzahl landwirtschaftlicher Betriebe des sozialistischen Sektors. Zur gleichen Zeit vollzog sich ein wichtiger Wandel in der Technologie des Trocknens von Tabakblättern: das Trocknen mit naturwarmer Luft wurde allmählich durch Trocknen in künstlichen Warmluftdarrern ersetzt. Die weitere primäre Verarbeitung von getrocknetem Tabak erhielt ihre Basis in Mähren im Fermentationsbetrieb der Tschechoslowakischen Tabakindustrie in Strážnice, der im Jahre 1947 gegründet wurde.

Im Jahre 1960, als der Tabakbau in Südmähren im großen und ganzen stabilisiert war, wurden die südmährischen Tabakkulturen zum ersten Mal von *Peronospora tabacina* schwer betroffen. Die Einführung von Vorkehrungsmaßnahmen gegen diese Krankheit ermöglichte es binnen wenigen Jahren den Tabakbau und die Tabakproduktion wieder zu erneuern und sogar zu erweitern, so daß der südmährische Tabakbau im Jahre 1967 mit einer Gesamtproduktion von 1129 t industriell verwendbaren Tabaks seinen bisherigen Höhenpunkt erreichen konnte. Allerdings blieb Mähren in der Tabakproduktion auch dann weit hinter der Slowakei zurück. Die durchschnittlichen Hektarerträge von Tabak sind jedoch in Mähren höher als in der Slowakei.

Während der Nachkriegszeit wurde die geographische Verbreitung des Tabakbaues in Mähren zahlreichen Veränderungen unterworfen. Auch in dieser Hinsicht kam es allmählich zur Konzentration des Tabakbaues in einer verhältnismäßig kleinen Anzahl von Ortsgemeinden. Dem Umfang und der Beständigkeit des Tabakbaues während der gesamten Nachkriegsperiode zu schließen, kann man in Südmähren 6 Hauptanbaubereiche ermitteln. Außer diesen Hauptanbaubereichen wurde Tabak noch in weiteren Orten angebaut, die jedoch ihrer isolierten Lage oder des geringen Umfanges von Tabakbau wegen in diese Hauptanbaubereiche nicht eingegliedert werden konnten.

Die neueste Entwicklung im Tabakbau in Südmähren, die seit dem Jahre 1968 immer deutlicher hervortritt, ist wenig erfreulich: die Anbauflächen von Tabak und die gesamte Tabakproduktion nehmen ab. Als Hauptursache dieser Entwicklung kann man den zunehmenden Mangel an Arbeitskräften in der Landwirtschaft bezeichnen, der viele landwirtschaftliche Betriebe dazu zwingt, den zahlreiche Arbeitskräfte beanspruchenden Tabakbau aufzugeben. Es wäre erforderlich, in nächster Zeit eine komplexe Analyse aller Fragen, die mit den Perspektiven des Tabakbaues in der ČSSR im allgemeinen und in Südmähren im besonderen verbunden sind, durchzuführen.

Erläuterungen z den Tabellen und den Karten:

- Tab. 1: Entwicklung des Tabakbaues und der Tabakproduktion in Südmähren in den Jahren 1939—1945 (Spalten von links nach rechts: 1 — Jahr, 2 — Gemeinden mit Tabakbau, 3 — Anzahl der Anbauer, 4 — Erntefläche in ha, 5 — Tabakerfassung in kg, 6 — Ertrag in q/ha).
- Tab. 2: Entwicklung der Tabakernteflächen in Südmähren nach dem zweiten Weltkrieg nach Bezirken (Angaben in ha; n = unvollständige Angabe).
- Tab. 3: Entwicklung der Erfassung von industriell verwendbarem Tabak in Südmähren nach dem zweiten Weltkrieg nach Bezirken (Angaben in kg).
- Tab. 4: Entwicklung der Hektarerträge von industriell verwendbarem Tabak in Südmähren nach dem zweiten Weltkrieg nach Bezirken (b = ohne Angaben für Gemeinden mit unvollständigen Daten).
- Tab. 5: Tabakbau in Südmähren in den Jahren 1954—1968 (obere Hälfte: die 6 Hauptanbaubereiche, untere Hälfte: die restlichen Gemeinden einzelner Bezirke; Spalten von links nach rechts: 1 — Gebiet, 2 — durchschn. Erntefläche pro Jahr in ha, 3 — durchschn. Tabakerfassung pro Jahr in kg 4 — durchschn. Hektarertrag in q).
- Karte 1: Verbreitung des Tabakbaues in Südmähren im Jahre 1948. (Die einzelnen Hauptanbaubereiche sind mit Zahlen von I bis VI bezeichnet.)
- Karte 2: Verbreitung des Tabakbaues in Südmähren im Jahre 1958.
- Karte 3: Verbreitung des Tabakbaues in Südmähren im Jahre 1968.
- Karte 4: Gesamterfassung von industriell verwendbarem Tabak (in kg) im Zeitraum von 1954—1968 nach Gemeinden.